

การศึกษาเชิงเปรียบเทียบเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
กับปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
A Comparative Study of the Human Destiny in Theravada
Buddhist Philosophy and Hinduism Philosophy

พระมหาสุขศรี สุขกาโม(สาสีลา)¹ พระมหาประภาส ปริชาโน² และวิเชียร แสนมี³
Pramaha Suksri Sukhakamo(Sasrila)¹ Phramaha Praphart Parichano² and Wichian Sanmee³
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด^{1,2}
Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus^{1,2}
มหาวิทยาลัยขอนแก่น³
Khon Kaen University³
Email : pramahasuksri@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1)ศึกษาเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ตามแนวปรัชญาศาสนาพุทธเถรวาท 2)ศึกษาเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ตามแนวปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู 3)เปรียบเทียบเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ตามแนวปรัชญาศาสนาพุทธเถรวาทกับปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู วิทยานิพนธ์นี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการวิจัยทางด้านเอกสาร โดยการศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก หนังสือ เอกสาร ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำเนื้อหาามาวิเคราะห์ แล้วนำเสนอในเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1)เป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ตามแนวปรัชญาศาสนาพุทธเถรวาทก็คือนิพพาน เป็นสภาวะธรรมที่หลุดพ้นจากกิเลส ตัณหาและทุกข์ทั้งปวง ซึ่งเป็นสภาวะที่อยู่เหนือการเกิดและการตาย อยู่เหนือกาลเวลาเป็นสภาวะที่ปราศจากความทุกข์ทั้งหมด ปราศจากบุญและบาปเป็นสภาวะที่เป็นอมตะ วิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพานนั้นก็คือการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เรียกว่า ศีลสมาธิปัญญา 2)เป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ตามแนวปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ก็คือ การบรรลุโมกษะ หมายถึงสภาวะที่อาตมมันรู้แจ้งตัวมันเองว่าเป็นสิ่งเดียวกันกับปรมาตมันหรือพรหมันซึ่งเป็นสภาวะที่ปราศจากบุญและบาปเป็นความบริสุทธิ์สูงสุดและความสุขสูงสุดวิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุโมกษะ ได้แก่ ชยญาณโยคะ(ความรู้แจ้ง) กรรมโยคะ(การกระทำความดี)ภักติโยคะ (ความศรัทธาต่อพระเจ้า) และราชโยคะ (การบำเพ็ญจิต) 3)จากการศึกษาเปรียบเทียบทั้งสองศาสนาจะพบความคล้ายคลึงกันในทรรศนะความหมายของเป้าหมายสูงสุดคือ การหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง

เป็นสภาวะที่อยู่เหนือการเกิดและการตายอยู่นอกกาลเวลาเป็นอมตะ และเป็นความสุขสูงสุด ส่วนสภาวะที่แตกต่างกันก็คือนิพพานมีสภาวะเป็นอนัตตาส่วนโมกษะมีสภาวะเป็นอัตตา วิธีการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดที่คล้ายกันกล่าวคือ พุทธศาสนานับการฝึกสมาธิ และวิปัสสนากรรมฐาน ส่วนปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ก็เน้นการปฏิบัติสมาธิที่คล้ายกัน แต่ไม่มีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน แต่ได้กล่าวถึงความจงรักภักดีด้วยการประกอบพิธีบูชาและอุทิศตนต่อพระเจ้า เป็นวิธีที่จะทำให้บรรลุถึงโมกษะ แต่พระพุทธศาสนา ไม่เห็นด้วยกับการกระทำเช่นนั้น

คำสำคัญ : เป้าหมายสูงสุดของมนุษย์; นิพพาน; โมกษะ

ABSTRACT

The objectives of the research were to 1) study the Human Destiny in Theravada Buddhist Philosophy, 2) study the Human Destiny in Hinduism Philosophy, and 3) study a Comparative the Human Destiny in Theravada Buddhist Philosophy and Hinduism Philosophy. This was qualitative research collecting the data from the Tipitaka, documents and research works. The data were analyzed and the presented in a descriptive method.

The results of the research were found as follows: 1) The Human Destiny in Theravada Buddhist Philosophy is Nibbana. it is the principle of nature at deliverance from impurities and craving and sufferings. That is the state an existence over birth and dead and time. It is the state which deliverance from all sufferings, merit and sin and an ageless. The way to practice for achievement that Nippanaviz; The Threefold Training; training in higher morality, training in higher mentality, training in higher wisdom that call morality, concentration and wisdom. 2) The Human Destiny in Hinduism Philosophy is Moksha achievement viz; Mokksa is the state that soul understands thoroughly itself that be same thing with come to the Universal Self. Mokksa is the state that without merit and sin, highest purely and highest happiness. The way to practice for Moksha achievement viz; Chayanayoga (knowledge), karmayoga (goodness behavior), Phaktiyoga (faith to God), Rathchayoga (mind training). 3) From a comparative study with both religions will meet the resemblance in meaning visual of the Human Destiny have deliverance from all sufferings. There are the state an existence over birth and dead and

time, an ageless and the highest happiness. But that difference of states, Nibbana is Anatta (non-self) but Mokkha is Atta (self). The way to practice for achievement the highest state is similarity viz; In Buddhism to practice concentration and insight development practice, but in Hinduism has concentration practice similarity. And has not insight development practice, But that said about the faith loyalty with perform a ceremony worship and dedication to God which is the way for achieve to Mokkha. Then, In Buddhism has refused this way.

Keywords : Human Destiny; Nibbana; Mokkha

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ศาสนาทุกศาสนาย่อมมีหลักคำสอน ที่มุ่งไปสู่เป้าหมายสูงสุดในชีวิตของมนุษย์ก็คือการหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงแล้วพบกับความสุขนิรันดรความทุกข์จึงเป็นสภาวะคู่กับชีวิตมาตั้งแต่เกิด พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความทุกข์ไว้มากมายหลายแห่งในพระไตรปิฎกความทุกข์นี้มีทั้งทุกข์ทางกาย (กายิกทุกข์) และทุกข์ทางใจ (เจตสิกทุกข์) เป็นที่น่าสังเกตว่ามนุษย์ซึ่งถือกันว่าเป็นสัตว์ประเสริฐที่สุดในบรรดาสัตว์ทั้งหลายแต่กลับมีความทุกข์มากกว่าสัตว์ประเภทอื่น ๆ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะถูกรอบงำด้วย อวิชชาหรือความไม่รู้ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกรรมหรือการกระทำกรรมที่ไม่รู้ตัวเองเป็นเครื่องผูกมัดให้หมู่สัตว์ต้องเวียนว่ายตายเกิดผูกพันอยู่กับความทุกข์ความทรมานของชีวิตเมื่อชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์มนุษย์จึงพยายามแสวงหาหนทางที่จะนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์พระพุทธศาสนาเถรวาทมีหลักธรรมคำสอนที่เน้นสอนความจริงของชีวิต คือเรื่องทุกข์ และวิธีดับทุกข์ ซึ่งสามารถพิสูจน์ได้จริงด้วยการปฏิบัติ ผู้ที่ปฏิบัติแล้วหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ในพระพุทธศาสนาเรียกว่าการบรรลุพระนิพพานหรือเป็นพระอรหันต์

ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีความเชื่อว่าการได้มาเกิดเป็นมนุษย์เป็นสิ่งประเสริฐยิ่งเพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีสติปัญญา มีเหตุมีผลมีความคิดริเริ่มจึงสามารถที่จะทำกรรมดีบำเพ็ญตบะโยคะปฏิบัติ สมณธรรมบำเพ็ญพรต ถือเพศพรหมจรรย์ซึ่งเป็นหนทางที่จะนำดวงวิญญาณของตนให้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงแล้วเข้าไปอยู่ในภาวะเดียวกับพรหมันหรือปรมาตมันได้ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เชื่อว่าสิ่งที่เป็นแกนกลางของชีวิตมนุษย์ คืออาตมันหรือชีวาตมันสิ่งมีชีวิตและวิญญาณทั้งหลายทุกดวง ที่สิ่งสถิตอยู่ในสรรพสิ่งทั้งปวง ล้วนกำเนิดมาจากพรหม เมื่ออาตมันแยกออกมาจากปรมาตมัน หรือพรหมแล้ว จะต้องผจญกับความทุกข์ยากทำให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ อวิชชา คือความไม่รู้ทำให้อาตมันต้องผจญกับความทุกข์ในสังสารวัฏเวียนเกิดเวียนตายเรื่อยไป จนกว่าอาตมันหรือวิญญาณจะหลุดพ้นจากสังสารวัฏ

ทั้งพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีแนวทางพื้นฐานบางอย่างที่คล้ายคลึงไถ่กัน เช่น แนวความเชื่อเรื่องกรรม แนวความเชื่อเรื่องอวิชา เป็นต้น แต่บางอย่างก็มีความคิดที่แตกต่างกันเช่น พระพุทธศาสนาไม่เชื่อเรื่องเทพพระเจ้าขณะที่ปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเชื่อว่า พระพรหมเป็นพระเจ้าสูงสุดแม้ทั้งสองศาสนาจะมีเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ในเรื่องความหลุดพ้นจากความทุกข์ที่คล้ายกันแล้วแต่ก็ยังมีข้อแตกต่างกันในเรื่องวิธีการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดเพราะศาสนาพราหมณ์-ฮินดูถือว่า ถ้าไม่สามารถบรรลุถึงพรหมณ์ในชีวิตนี้ได้ถือว่าเป็นความสูญเสียของการดำเนินชีวิตซึ่งสอดคล้องกับพระพุทธศาสนาที่เชื่อว่า เราสามารถบรรลุพระนิพพานได้ ก็โดยการลงมือกระทำเท่านั้น จึงจะสามารถบรรลุนิพพาน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาประเด็นเรื่องการเปรียบเทียบเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในทั้งสองศาสนาจะมีหลักการหรือวิธีการปฏิบัติที่มีความคล้ายคลึง หรือแตกต่างกันหรือไม่อย่างไรจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ตามแนวปรัชญาศาสนาพุทธเถรวาท
- 2.2 เพื่อศึกษาเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ตามแนวปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
- 2.3 เพื่อเปรียบเทียบเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ตามแนวปรัชญาศาสนาพุทธเถรวาทกับปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

3. ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- 3.1 ได้ทราบเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ตามแนวปรัชญาศาสนาพุทธเถรวาท
- 3.2 ได้ทราบเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ตามแนวปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
- 3.3 ได้ทราบผลการเปรียบเทียบเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ตามแนวปรัชญาศาสนาพุทธเถรวาทกับปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเน้นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีขั้นตอนในการปฏิบัติดังนี้

- 4.1 ขั้นสำรวจข้อมูล

4.1.1 ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ตามแนวปรัชญาศาสนาพุทธเถรวาท จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539

4.1.2 สํารวจเอกสาร คือตำรา หนังสือทั่วไป เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.2 ชั้นรวบรวมข้อมูล

4.2.1 รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539

4.2.2 รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากอรรถกถาฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์ วิเสสต่างๆ และหนังสือแปลที่เกี่ยวข้องกับหลักปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.3 ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาทำการวิเคราะห์ เพื่ออธิบาย ตีความ แล้วนำข้อมูลมาสรุปเปรียบเทียบประเด็นที่สำคัญ เพื่อให้สอดคล้องตามกรอบวัตถุประสงค์ แล้วนำเสนอผลการศึกษาวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

5. ผลการวิจัย

5.1 เป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ตามแนวปรัชญาศาสนาพุทธเถรวาท จุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธศาสนาเถรวาทคือพระนิพพาน ดังนั้นทรรศนะเป้าหมายสูงสุดของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในพระพุทธศาสนา ก็คือการบรรลุนิพพาน

5.1.1 ความหมายของนิพพาน ในคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่มที่ 18(2539 : 36) ได้อธิบายความหมายและลักษณะของนิพพานไว้ว่า นิพพานคือความสิ้นราคะโทสะและโมหะนิพพานในฐานะสภาวะธรรมที่เข้าถึงได้บรรลุได้เป็นธรรมที่บุคคลสามารถรู้เห็นได้อันบุคคลผู้บรรลุเห็นได้เองไม่ขึ้นกับกาลเรียกให้มาดูได้ควรน้อมเข้ามาไว้ในตนอันวิญญูชนพึงรู้ได้เฉพาะตน(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 20, 2539 : 203) นอกจากนั้นนิพพาน ยังมีความหมายตามนัยอื่นๆเช่นนิพพานคือภาวะที่จิตรู้แจ้งในอริยสัจ 4 หรือปฏิจจนุปบาทถึงที่สุดแล้วนิพพานคือภาวะที่ประณีตอย่างยิ่งสงบอย่างยิ่งเป็นที่สละ คืออุปธิกิเลสทั้งปวงเป็นสภาวะที่ดับสนิทแห่งความหลงผิดทั้งปวง(วิธานสุชีวกุปต์, 2534 : 265)

5.1.2 ประเภทนิพพาน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2546 : 103) ได้อธิบายถึงประเภทของนิพพาน ได้แก่ 1)สอุปานิเสสนิพพาน หมายถึงสภาวะบุคคลผู้ได้บรรลุความสิ้นกิเลสแล้วแต่ยังทรงขันธห้าอยู่ความเจ็บป่วยไขความแก่ก็ยังคงปรากฏแก่ร่างกายเป็นธรรมดาแต่ไม่มีความทุกข์ทางจิต เพราะจิตของท่านเป็นสภาวะที่อยู่เหนือจากทุกข์ทั้งปวงโดยสิ้นเชิงแล้ว 2)อนุปาทิเสสนิพพานหมายถึงสภาวะที่ดับทั้งกิเลสและขันธห้าได้โดยสิ้นเชิงไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป

5.1.3 ลักษณะนิพพาน พระพุทธเจ้าได้ทรงพระกรุณาตรัสถึงคุณลักษณะนิพพานให้ผู้ยังเป็นปุถุชนฟังซึ่งพระอนุชธาจารย์ ได้สรุปคุณลักษณะของนิพพานไว้ 5 ประการคือ 1)ปทฺ แปลว่า ส่วนหนึ่ง หมายความว่าสภาวะธรรมชาติชนิดหนึ่งที่เข้าถึงได้มีอยู่เฉพาะ ไม่เกี่ยวข้องกับสังขตธรรม 2)อจฺจตฺ แปลว่า ธรรมที่ไม่ตายหมายความว่าไม่มีการเกิดไม่มีการตายเพราะความตายจะมีได้ก็ต้องมีการเกิดเมื่อไม่มีความเกิดแล้วความตายก็ไม่ได้ 3)อจฺจนฺตฺ แปลว่า ธรรมที่ก้าวล่วงชั้น 5 ที่เป็นอดีตและอนาคตแม้ไม่ได้แสดงการก้าวล่วงของชั้น 5 ที่เป็นปัจจุบันแต่ได้แสดงการก้าวล่วงจากชั้น 5 ที่เป็นอดีตและอนาคตการก้าวล่วงแห่งชั้น 5 ที่เป็นปัจจุบันย่อมสำเร็จไปด้วยฉะนั้นพระนิพพานจึงเป็นธรรมที่พ้นจากกาลทั้ง 3 เรียกว่า กาลวิมุตฺและเป็นธรรมที่พ้นจากชั้น 5 เรียกว่าชั้นวิมุตฺ 4)อสงฺขตฺ แปลว่า ธรรมที่ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่งหมายความว่าพระนิพพานไม่ใช่จิตเจตสิก รูปเพราะไม่ต้องมีปัจจัย 5) อนฺุตฺตฺ แปลว่า เป็นธรรมที่ประเสริฐหมายความว่าธรรมอื่น ๆ ที่จะประเสริฐกว่าพระนิพพานนั้นไม่มีเลย (พระสังฆมณฑลสังฆมณฑล, 2526 : 125) ในคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 8 (2539 : 224) ระบุอย่างชัดเจนว่านิพพานเป็นอนัตตาซึ่งเป็นคำสอนที่ตรงกันข้ามกับศาสนาประเภทเทวนิยมที่สอนว่าวิญญาณมีสภาวะเป็นหนึ่งเป็นชีวิตเอกภาพเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอัตตาอัตตานนั้นมีฐานะเป็นวิญญาณของจักรวาลที่เรียกว่าวิญญาณสากลดำรงอยู่ในฐานะเป็นปฐมเหตุและเป็นที่รวมเข้าของสรรพสิ่งแต่นิพพานมีสภาวะตรงข้าม เพราะนิพพานมีลักษณะเป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวตนไม่ใช่สิ่งที่เป็นปฐมเหตุของสรรพสิ่งไม่ได้เป็นที่รวมในขั้นสุดท้ายของสรรพสิ่งเป็นสภาวะที่เป็นอิสระจากการสร้างและสิ่งที่ถูกสร้างอย่างสิ้นเชิง ลักษณะนิพพานเป็นอนัตตาคือการอธิบายถึงนิพพานในฐานะเป็นอนัตตา (ไม่ใช่อัตตา) และเป็น การอธิบายถึงนิพพานในลักษณะปฏิเสธต่างๆ เพราะนิพพานเป็นสิ่งที่บรรยายไม่ได้ด้วยภาษามนุษย์ ดังพุทธพจน์ที่แสดงไว้ในขุททกนิกายเถรวาทว่านิพพานเป็นสภาวะไม่แก่มิเกิดไม่ตายไม่เศร้าโศกไม่มีภัยไม่มีความเดือดร้อนเป็นสภาวะที่ดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งหมดเป็นสภาวะที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่งซึ่งเป็นผลให้ไม่มีการเกิดใหม่การแก่และการตายอีกเรียกว่าเป็นการบรรลุอมตะ (ความไม่ตาย) เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 26, 2539 : 442) การอธิบายลักษณะในแง่ปฏิเสธของนิพพานอีกประการหนึ่งคือการอธิบายว่านิพพานเป็นเครื่องละความอยากในภพ (การเกิดหรือการอยู่ในโลก) ไม่ยินดีในวิภวตัณหา (ความอยากได้การไม่ทำลายกิเลสอย่างคือราคะโทสะและโมหะ) ดังนั้นความสิ้นราคะ (ความรัก) ความสิ้นโทสะ (ความเกลียด) ความสิ้นโมหะ (ความไม่รู้จริง) นี้แหละเรียกว่านิพพาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 2, 2539 : 287)

5.1.4 ธรรมที่เป็นอุปสรรคขัดขวางทางแห่งนิพพาน ในทรรศนะของพุทธศาสนา สิ่งที่ขัดขวางการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานเรียกว่า อวิชชาหมายถึงความไม่รู้ตามความเป็นจริงไม่รู้ตรงสภาวะทำให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนขึ้นเป็นภาวะที่มีอยู่แต่เดิมของทุกคน อวิชชาเป็นสังโยชน์เบื้องสูงที่ผู้ปฏิบัติจำเป็นต้องละให้ได้ ก่อนจะบรรลุอรหัตผลในพระสูตรต้นปิฎกได้กล่าวถึงอวิชชา ไว้ 4 ประการคือ

1)ทุกขเหตุญาณไม่รู้ทุกข์หมายความว่าไม่รู้ชาติขรามณะสิ่งทั้งหลายเหล่านี้เป็นทุกข์เป็นสภาวะที่ทนได้ยากกล่าวคือการไม่รู้ว่อาพาทนขันธทั้ง 5 นั้นเป็นทุกข์ 2)ทุกขสมุทเยอญาณไม่รู้ในทุกข์สมุทัย (สาเหตุที่ทุกข์เกิด) หมายความว่าไม่รู้จักสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์กล่าวคือ ตัณหา 3 (2.1)กามตัณหา ความทะยานอยากในกามคุณที่สนองความต้องการสัมผัสทั้งห้า (2.2)ภวตัณหาความทะยานอยากในภพ ความอยากในภาวะของตัวตน อยากให้คงอยู่อย่างนี้ตลอดไปความใคร่ความอยากที่ประกอบด้วยภวทิฏฐิ และสัสสตทิฏฐิ (ความเห็นว่าเที่ยง) (2.3)วิภวตัณหาความทะยานอยากในวิภพความอยากในความพ้นไป จากตัวตนจากความเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง ประกอบไปด้วยวิภวทิฏฐิหรืออุจเฉททิฏฐิ (ความเห็นว่าขาด สูญ) (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 22, 2539 : 494) 3)ทุกขนิโรธญาณไม่รู้ในทุกข์นิโรธ (การทำให้ ทุกข์หมดไป) หมายความว่าไม่รู้จักความดับทุกข์ได้แก่ภาวะที่ดับสั่นไปภาวะที่สาร์อกค้นหาไม่ ถูกตัณหาย้อม 4)ทุกขนิโรธคามินิยาปฏิบัติทายอญาณไม่รู้ในทุกข์นิโรธคามินิปฏิบัติ (วิธีปฏิบัติเพื่อให้ บรรลุถึงการดับทุกข์) หมายความว่าไม่รู้จักปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์ได้แก่อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือมัชฌิมาปฏิบัติทายอซึ่งจะเป็นสิ่งนำไปสู่การละอริชชาได้(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2538 : 183)

5.1.5 วิธีปฏิบัติตนเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุด หลักพุทธศาสนามีขั้นตอนในการปฏิบัติเพื่อ บรรลุพระนิพพานไปตามลำดับ จนกระทั่งเป็นผู้หลุดพ้นแล้วโดยชอบหมายถึงพระอรหันต์เพราะมีการ ฝึกฝนอบรมตนเองไปสู่เป้าหมายอันสูงสุด ซึ่งเป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาคือการปฏิบัติไตรสิกขา บุคคลผู้ที่ปฏิบัติตามหลักการนี้จะทำให้เกิดพัฒนาการทางจิตเป็นขั้นๆได้แก่โสดาบันสกทาคามีอนาคามี และอรหันต์ในแต่ละขั้นสังโยชน์จะถูกทำลายลงตามลำดับจนหมดสิ้น(พระมหาสมปอง มุทิโต, 2547 : 488-489) ไตรสิกขาเป็นการฝึกอบรมตนเองใน3ด้าน คือการสำรวมทางกาย และวาจา (อริศีลสิกขา) การทำจิตให้มั่นคงไม่ฟุ้งซ่าน (อริจิตตสิกขา) และการเห็นหรือรู้ตามความเป็นจริง (อริปัญญาสิกขา) หรือ เรียกโดยย่อก็คือศีลสมาธิและปัญญาไตรสิกขาสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ระดับ

1)ไตรสิกขาระดับต้นหมายถึง การปฏิบัติไตรสิกขาเป็นการปฏิบัติที่ยังไม่เข้มข้นไม่ได้ปฏิบัติ ครบทั้ง3สิกขาในเวลาเดียวกันเช่นการรักษาศีล 5 หรือศีล 8 เป็นบางวัน หรือบางครั้ง

2)ไตรสิกขาระดับสูงหมายถึง การปฏิบัติไตรสิกขาครบทั้ง 3 สิกขาเป็นผลทำให้เกิด ปัญญาญาณ สามารถที่จะทำลายกิเลส และบรรลุอรหัตผลได้(วัชระ งามจิตรเจริญ, 2556 : 396-397)

หลักการปฏิบัติไตรสิกขา เพื่อบรรลุเป้าหมายอันสูงสุดของพระพุทธศาสนา มีหลักปฏิบัติ ดังนี้ คือ

1)อริศีลสิกขา จึงเป็นการฝึกความประพฤติสุจริตทางกายวาจาและอาชีวะได้แก่การรวมองค์ มรรคข้อสัมมาวาจาสัมมากัมมันตะและสัมมาอาชีวะซึ่งก็คือการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมาที่ติงาม มีระเบียบ วินัย ตลอดจนรู้จักเกื้อกูลส่งเสริมสภาพแวดล้อมให้อยู่ในภาวะเอื้ออำนวยแก่การดำเนินชีวิต

2) อธิจิตตสิกขา จึงเป็นการฝึกในด้านคุณภาพและสมรรถภาพของจิตได้แก่การรวมเอาองค์มรรคข้อสัมมาวายามะสัมมาสติและสัมมาสมาธิเข้าด้วยกันซึ่งก็คือการฝึกให้มีจิตใจเข้มแข็งมั่นคงแน่นอนจนจิตมีกำลังสมาธิสูงเหมาะแก่การใช้งาน จิตจะมีปัญญาอย่างลึกซึ้งและรู้ตรงตามเป็นจริง

3) อธิปัญญาสิกขา จึงเป็นการรวมเอาองค์มรรค 2 ข้อแรกคือสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ ซึ่งก็คือ การฝึกอบรมพัฒนาให้เกิดปัญญาบริสุทธิ์รู้แจ้งชัดตรงตามสภาวะ เกิดความรู้ความเข้าใจต่อสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงจนถึงความหลุดพ้นจากอิทธิพลของกิเลสมีอวิชชาและตัณหา ครอบงำจิตอยู่ จิตนั้นย่อมสงบมั่นคงบริสุทธิ์ผ่องใสอย่างแน่นอนยิ่งขึ้น (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2532 : 914-915)

5.2 เป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ตามแนวปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ทรรศนะศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในเชิงปรัชญามีความสัมพันธ์กันกับพระผู้เป็นเจ้าในรูปจักรวาลโดยเชื่อว่าพรหมเป็นบุคคลแรกที่เกิดขึ้นในโลก เป็นผู้สร้างโลกรักษาโลกพร้อมทั้งสอนพรหมวิทยา และเชื่อว่าสิ่งมีชีวิตว่าเกิดจากเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งต้องการจะสร้างนามรูปต่างๆ ขึ้นมาเพื่อแสดงถึงความมีอยู่จริงเหนือกาลและความมีอำนาจสิทธิ์ขาดอยู่เหนือทุกสิ่งของพระผู้เป็นเจ้าหลังจากที่พระองค์ได้สร้างจักรวาลขึ้นมาแล้วภาวะของพระองค์จะมีอยู่ในร่างกายของสัตว์โลกทั้งปวงที่เรียกว่า ชีวาตมันหรืออาตมัน (วิญญาณ) เป็นเหตุให้สัตว์โลกเกิดมามีสภาวะเป็นปัจเจกบุคคลคือความมีตัวตนซึ่งเป็นผู้รู้ ผู้กระทำ เป็นผู้ยึดมั่นในร่างกายว่านี่คือตัวตนของตน เพราะอวิชชา คือความไม่รู้แจ้งเป็นเหตุให้สัตว์โลกตกอยู่ในวิภวภูตสังสารและเมื่อใดที่สัตว์โลกหลุดพ้นจากอวิชชา ด้วยความรู้แจ้งในความเป็นหนึ่งเดียวของอาตมันเมื่อนั้นสัตว์โลกผู้นั้นย่อมกลายเป็นหนึ่งเดียวกับพรหมันหรือที่เรียกว่า โมกษะ (วรลักษณ์ พับบรรจง, ม.ป.ป. : 13)

5.2.1 ความหมายของโมกษะ

สุนทร ธีรังสี (2536 : 342) กล่าวว่าโมกษะหมายถึง การที่ชีวาตมัน (วิญญาณ) มีสภาวะเป็นอันเดียวกับพรหมันเป็นสภาวะที่อยู่เหนือการเจริญและการเสื่อมของสังสารวัฏอยู่เหนือการเกิดและการตายเป็นสภาวะที่ไม่มีทั้งผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ไม่มีชีวาตมันและโลกเป็นสภาวะที่ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นหนึ่งเดียว

อดิศักดิ์ ทองบุญ (2532 : 303) กล่าวว่าโมกษะหมายถึงการที่อาตมัน (วิญญาณ) หลุดพ้นจากการผูกยึดติดกับร่างกาย ซึ่งเป็นบ่อเกิดของความทุกข์ทั้งหมดเมื่ออาตมันรู้แจ้งด้วยตัวมันเองว่าเป็นสิ่งเดียวกับพรหมันแล้ว ก็จะหมดความยึดมั่นที่ว่ามันเป็นสิ่งเดียวกับร่างกายหลุดพ้นจากความคิดเช่นนั้นจึงเรียกได้ว่าการบรรลุโมกษะดังนั้นสภาวะของอาตมัน (วิญญาณ) ที่บรรลุโมกษะแล้ว จึงมีสภาพเหมือนพรหมันแต่ไม่ใช่สิ่งเดียวกับพรหมันคือมีความบริสุทธิ์ปราศจากมลทินใดๆ และจะไม่กลับเข้าไปสู่ร่างกายอีก

5.2.2 ประเภทโมกษะ ในทรรศนะของปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แบ่งโมกษะออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) ชีวันมุกติโมกษะของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่หมายถึงการหลุดพ้นของผู้บรรลุโมกษะแล้วแต่ยังมีชีวิตอยู่จนกว่าจะสิ้นอายุหรือสิ้นผลกรรมที่ทำให้ผู้บรรลุโมกษะชนิดนี้แล้วจะไม่มีกรรมทำกรรมใหม่

เพิ่มขึ้นกล่าวคือจะไม่มีผลส่งผลให้เวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไปเทียบได้กับสอุปาทิเสสนิพพานของพระพุทธานุสสา 2) วิเทหภูมิโมกษะของผู้มีร่างกายแตกดับคือการหลุดพ้นหลังจากตายแล้วการบรรลุวิเทหภูมินี้จัดได้ว่าเป็นการเข้าถึงความเป็นเอกภาพกับพรหมอันอย่างแท้จริงเทียบได้กับอนุปาทินิพพานของพระพุทธานุสสา(สุนทร ฐ รังสี, 2536 : 343-344)

5.2.3 ลักษณะของโมกษะ

พระมหาแก่นเพชร วชิรสารโร (แฝงสีพล) (2541 : 17)ได้อธิบายลักษณะของโมกษะ ว่า การที่อาตมฉันรู้แจ้งในตัวของฉันว่าเป็นสิ่งเดียวกับพรหม เป็นสิ่งที่อยู่เหนือกาลเวลาที่ทั้ง3คืออดีตปัจจุบันและอนาคตโมกษะจึงเป็นสถานะที่อยู่เหนือความโศกเศร้า ปราศจากบาปปราศจากความแก่ชราปราศจากความตายและปราศจากความหิวกระหาย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหารุ่งสุขุมมาโล (ละเอียด) (2557, หน้า 75)ที่ได้อธิบายถึงสถานะของโมกษะในฐานะเป็นบรมสุขตั้งนี้ว่าโมกษะในฐานะที่เป็นจุดหมายสูงสุดของแต่ละบุคคลเป็นสถานะที่สามารถดับทุกข์ทั้งมวลของมนุษย์เป็นสถานะที่ปราศจากความเกิดความแก่ความตายความหิวกระหายความกลัวความเศร้าโศกดังนั้น โมกษะจึงเป็นสถานะที่อาตมฉันบริสุทธิ์บริบูรณ์อย่างที่สุดเป็นสถานะของความยินดี และปลาบปลื้มสูงสุดคือสถานะของอนันตโมกษะเป็นสถานะที่สรรพสิ่งรู้แจ้งความเป็นหนึ่งเดียวของตนกับพรหมอันเป็นสถานะที่เป็นอมตะจึงเป็นสถานะของอนันตโมกษะ ที่เป็นบรมสุข

5.2.4 สิ่งที่ขัดขวางการบรรลุโมกษะ

โพทุรย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง (2530 : 6-7) อธิบายว่า มายามีลักษณะของความปั่นป่วนวุ่นวายมีความไม่สงบอย่างไม่มีวันจบสิ้น เมื่อใดมนุษย์ทำลายมายา หรือความไม่รู้ออกจากความรู้ สลัดความเห็นแก่ตัว ขจัดความแตกแยกในระหว่างกัน ขจัดช่องว่างระหว่างตัวเอง และองค์สัมบูรณ์ มิให้มายาหรือความไม่รู้เข้ามาอาศัย มนุษย์ย่อมก้าวถึงจุดสัมบูรณ์หรือความแท้จริงอันติมะได้

สมัคร บุราราศ (2554 : 47) ได้ให้ทรรศนะของ มายา หมายถึง ความลวงตาทั้งหลายในจักรวาล เป็นอำนาจ (ศักดิ์) ของพระเจ้าเป็นเหตุ เป็นสิ่งที่รับรู้ได้ในโลก เป็นประภคติ (ธรรมชาติ) ในคัมภีร์ฤคเวท มายา หมายถึง อำนาจพิเศษนอกเหนือจากธรรมชาติ หรือความฉลาดแกมโกงในคัมภีร์อุปนิษัท มายาเป็นอำนาจของอิศวร ผู้เป็นเทพยิ่งใหญ่ ทรงบันดาลให้โลกเกิดมีได้ด้วยอำนาจของมายา ทรงสร้างมนุษย์ขึ้นด้วยฤทธิของโลก แล้วทรงหายใจให้ชีวาตมัน(วิญญาณ) เข้าไปอาศัยในร่างกายมนุษย์ ทำให้มีร่างกายเกิดขึ้นมาได้ จากสิ่งที่ไม่รูปร่างมายามองในแง่ชีวาตมัน มีชื่อเรียกว่า อวิชา คือความไม่รู้ ที่เป็นเหมือนม่านคอยปิดบังมิให้ชีวาตมันไม่รู้อาตมฉันว่า ตนเองเป็นสิ่งที่เดียวกับองค์สัมบูรณ์ คือ พรหมอันอวิชา เป็นสาเหตุทำให้ชีวาตมันต้องติดข้องในสังสารวัฏ ประกอบทั้งกรรมดี กรรมชั่ว แล้วก็ได้รับผลของกรรม (วิบากกรรม) คือความสุข ความทุกข์ หมุนเวียนกันไป เมื่อใดที่ชีวาตมันสามารถทำลายอวิชาลงได้ เมื่อนั้นชีวาตมันก็จะกลับคืนสู่สถานะที่แท้จริง อันเป็นสภาพเดียวกับพรหม(ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, 2535 : 51-52)

5.2.5 วิธีปฏิบัติตนเพื่อให้บรรลุโมกษะ

ปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีวิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของศาสนา ก็คือ การปฏิบัติตามมรรค 4 หรือโยคะ 4 ดังนี้ คือ

1)ชญาณมรรค(ชญาณโยคะ) หมายถึงความรู้แจ้ง เข้าใจธรรมชาติของพระพรหมซึ่งมีอยู่ในตน ในฐานะอาตมันย่อนั้นคือการศึกษาคณะพรหมวิชา เพื่อทำลายอวิชชาด้วยปัญญาเมื่อได้บรรลุถึงความรู้แจ้งแล้วจิตย่อมบริสุทธิ์ บุคคลนั้นย่อมบรรลุถึงพรหมัน

2)กรรมมรรค (กรรมโยคะ)หมายถึง การประกอบความดี อันเป็นไปเพื่อความดับความปรารถนาดีนั้นเป็นต้นเหตุให้เกิดกรรม เป็นทางเข้าถึงอันติมะสัจจะด้วยการปฏิบัติหน้าที่ตามวาระด้วยจิตที่ว่างปล่อยวางและไม่หวังผลตอบแทนใด

3)ภักติมรรค(ภักติโยคะ)หมายถึง ความภักดี ความศรัทธาต่อพระเป็นเจ้าของเจ้าการบำรุงบำเรอ มีความตั้งใจรับใช้ด้วยความจงรักภักดีอย่างบริสุทธิ์ใจให้บริการด้วยความมั่นใจและเต็มใจโดยปราศจากการหวังผลถือว่าสิ่งมีชีวิตทั้งหลายล้วนมาจากพรหม มีวิญญาณ (อาตมัน) ของพรหมสิงสถิตอยู่ ผู้ใดให้ความช่วยเหลือสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ผู้นั้นย่อมมีความจงรักภักดีต่อพระพรหม ย่อมได้พบกับพระพรหมสมปรารถนา

4)ราชมรรค (ราชโยคะ)เป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งเพราะเป็นการปฏิบัติที่เน้นฝึกฝนให้จิตใจมีสติปัญญาเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในอาตมันของสรรพสิ่งทั้งหลายว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับปฐมผู้ปฏิบัติจะต้องปฏิบัติโยคะข้ออื่นๆด้วย เพราะโยคะแต่ละประเภทจะมีความสำคัญในตัวเองและก็จะมีความแตกต่างกันตามวิธี หรือในฐานะเป็นวิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุโมกษะ (สุนทร ฤ รังสี, 2536 : 52-53) ขั้นตอนการปฏิบัติราชโยคะ มี 4 ขั้นตอน ได้แก่

4.1)ขั้นโสลกยัม คือ การบำเพ็ญเพียรจิตไปสู่โลกทิพย์ ไปอยู่เฉพาะหน้าพระอิศวรหรือพระศิวะ

4.2)ขั้นสมิพยัม คือ การเข้ามานพอกจิตให้สะอาดจนมองเห็นพระเป็นเจ้า

4.3)ขั้นสรุพยัม คือ การพอกจิตให้แน่วแน่จนตัวกลืนหายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระเจ้า

4.4)ขั้นสยุษยัม คือ การรวมเป็นอันหนึ่งเดียวกับพรหม หรือปุรุષซึ่งเป็นเทพสูงสุดอันเป็นยอดปรารถนาของพวกสันยาสิ(องค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, 2523 : 33-34)

5.3 การเปรียบเทียบเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ตามแนวปรัชญาพุทธเถรวาทกับปรัชญาพราหมณ์-ฮินดู จากการศึกษาเปรียบเทียบ จะพบความคล้ายคลึงในทรรศนะเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ของทั้งสองศาสนา คือ การหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง สาเหตุหลักของการเวียนว่ายตายเกิดอันเป็นบ่อเกิดของความทุกข์ทั้งหมด คือ อวิชชา

ส่วนประเภทเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ที่คล้ายกัน คือ สอุปาทิเสสนิพพาน นั้น เปรียบเทียบได้กับชีวิตนุกตอนูปาทิเสสนิพพาน เปรียบเทียบได้กับวิเทหภูมิ ลักษณะของนิพพานและโมกษะ ที่คล้ายกันก็คือเป็นสภาวะที่อยู่เหนือการเกิดและการตายอยู่เหนือกาลเวลาเป็นสภาวะที่ปราศจากความทุกข์ทั้งมวล ปราศจากความหิวกระหายปราศจากบุญและบาปปราศจากความโศกเศร้าเป็นสภาวะที่เป็นอมตะและเป็นสภาวะที่เป็นบรมสุขคือเป็นความสุขสูงสุด

ทรศณะที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจนของทั้งสองศาสนา คือในปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู สอนเรื่องการมีตัวตน (อัตตา) พรหมันมีฐานะเป็นพระเจ้าส่วนพุทธศาสนาเถรวาทสอนเรื่องการไม่มีตัวตน (อนัตตา) ไม่เชื่อเรื่องพระเป็นเจ้า

ส่วนวิธีการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดก็มีทั้งส่วนที่แตกต่างและคล้ายคลึงกันกล่าวคือปรัชญาพราหมณ์-ฮินดู ถือว่าการบูชาการประกอบพิธีกรรมต่างๆและการอุทิศตนต่อพระเจ้า เป็นวิธีที่จะทำให้บรรลุถึงโมกษะแต่พุทธศาสนา ถือว่าการที่จะบรรลุถึงนิพพานได้ก็อยู่ที่ตัวบุคคลเท่านั้น และคัดค้านความคิดและวิธีการเช่นนั้นส่วนที่คล้ายกันก็คือการปฏิบัติสมาธิ หรือการฝึกจิตที่ปรัชญาพราหมณ์-ฮินดูเรียกว่าราชโยคะส่วนพุทธศาสนา เรียกว่าการปฏิบัติสมถกรรมฐาน การบรรลุโมกษะตามทรศณะปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดูขึ้นอยู่กับความกรุณาของพระผู้เป็นเจ้าหรือพรหมัน ส่วนการบรรลุนิพพานในพุทธศาสนา ต้องปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเพื่อใช้ปัญญาพิจารณาสภาวะธรรมให้เห็นแจ้งตามความเป็นจริง

6. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเชิงเปรียบเทียบในปรัชญาศาสนาพุทธเถรวาทกับปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ยังมีเรื่องที่น่าสนใจที่จะได้รับการศึกษาวิจัย อีกหลายประเด็น โดยผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

6.1 ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

6.1.1 หลักปฏิบัติในขั้นต้นเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ก็คือหลักไตรสิกขา ได้แก่ อธิศีลสิกขา คือการสำรวมทางกาย และวาจา ด้วยการรักษาศีล5หรือศีล8

6.1.2 หลักการปฏิบัติสมาธิในพุทธศาสนา ซึ่งเรียกว่า อธิจิตตสิกขาเป็นการฝึกจิตให้มีความเข้มแข็งมั่นคงแน่วแน่ จนกระทั่งจิตมีกำลังสมาธิสูงเหมาะแก่การใช้งาน จิตในขั้นนี้จะมีปัญญาอย่างลึกซึ้งและรู้ตรงตามเป็นจริง ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการรักษาศีล5หรือศีล8 ให้บริสุทธิ์

6.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

6.2.1 การศึกษาเชิงวิเคราะห์สอุปาทิเสสนิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาทกับชีวิตนุกตอนูปาทิเสสนิพพานในปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

6.2.2 การศึกษาเชิงเปรียบเทียบแนวคิดสภาวะหลังการหลุดพ้นในทรศณะพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

7. บรรณานุกรม

- ทองหล่อ วงษ์ธรรมา. (2535). **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ไพฑูรย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง. (2530). **ความคิดสำคัญในปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2532). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2538). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมปอง มุทีโต. (2547). **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด.
- พระมหาแก่นเพชร วชิรสารโร (แฝงสีพล). (2541). **การศึกษาเปรียบเทียบทรรศนะเรื่องโมกษะในคัมภีร์อุปัชฌาย์กับนิพพานในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระมหารุ่ง สุขุมมาโล (ละเอียด). (2557). **ศึกษาเปรียบเทียบพระนิพพานในพระพุทธศาสนากับพรหมณ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสัทธัมมโชติกะธัมมาจริยะ. (2526). **ปรหมัตถโชติกะ(ปริเฉทที่ 1-6)**. กรุงเทพฯ : ยูนิตีพับลิเคชั่น.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 2, 8, 18, 20, 22, 26**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วรลักษณ์ พับบรรจง, (ม.ป.ป). **คัมภีร์กำเนิดจักรวาลศาสตร์แห่งชีวิต**. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
- วิธาน สุชีวงศ์. (2534). **อภิปรัชญา**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วัชระ งามจิตรเจริญ. (2556). **พุทธศาสนาเถรวาท**. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามลดา.
- สมัคร บุรวาศ. (2554). **ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม.
- สุนทร ณ รังสี. (2536). **ปรัชญาอินเดียประวัติและลัทธิ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2532). **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- องค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดู. (2523). **ลัทธิธรรมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**. กรุงเทพฯ : สหพร.